

ZORICA VUČETIĆ

SUFIKS *'IA* U MODERNOM TALIJANSKOM JEZIKU

Tvorba riječi predstavlja jedan od glavnih načina bogaćenja leksika jednog jezika. Ona je od velike znanstveno-teorijske i praktične važnosti za jezik; njezina je važnost velika i za naučni opis i za praktično poznavanje jezika.

Veliki napredak lingvistike u našem stoljeću odrazio se vrlo snažno na nekim područjima (na primjer fonologija, sintaksa), a leksik je ostao duže vremena područje najmanje proučavano. Tvorba riječi bila je dosta zapostavljena; ali zadnjih je godina lingvistička znanost i na tom području mnogo napredovala i rezultati postignuti na drugim područjima i lingvističke metode na njima primjenjivane prenesene su i na područje tvorbe riječi.

Tvorba riječi ulazi u morfosintaksu i u semantiku, a u proučavanju tvorbe riječi ne smije se zanemariti niti fonološka razina.

Problem kojim ćemo se baviti u ovom radu, iako na prvi pogled izgleda vrlo jednostavan, pruža mogućnost novih tumačenja i rješenja i od znatne je teorijske i praktične važnosti za tvorbu riječi u modernom talijanskom jeziku. Problem je slijedeći: kako interpretirati imenice tipa *efficacia* i *forza*, gdje u površinskoj strukturi izvedenica nije ničim karakterizirana. Taksonomski pristup je interpretirao izvedenice ovog tipa na dva načina: ili uvođenjem 'zero' sufiksa (nultog sufiksa) i u tom slučaju nastavak zadržava svoju osnovnu funkciju, morfosintaktičku; ili smatrajući da nastavak *-a* funkcionira kao sufiks, to jest da ima derivativnu funkciju.¹ Jedna i druga interpretacija su nedovoljne. Generativno-transformacijski pristup može bolje osvijetliti ovaj problem.

¹ Vidi Tekavčić P. [1972 b].

U latinskom jeziku sufiks *'IA* služi za izvođenje apstraktnih imenica:

a) dodan pridjevima:

MISER (ĒRA, ĒRUM) → MISĒR -ĪA

SOLLERS (TIS) → SOLLERT -ĪA

b) dodan participima simultanosti

CRĒDERE → CRĒDENS (ENTIS) → CRĒDENT -IA

NEGLĒGERE → NEGLĒGENS (ENTIS) → NEGLĒGENT -ĪA

U latinskom jeziku dakle *'IA* postoji kao sufiks koji služi za tvorbu imenica od pridjeva i od participia simultanosti (koji je glagolski oblik). U oba slučaja /I/ iz sufiksa je samoglasnik; znači sufiks zadržava svoj fonički integritet.

U daljnjem razvoju particip simultanosti se udaljuje od glagolskog sistema i postaje sve više pridjev, te u modernom talijanskom jeziku ne možemo govoriti o tvorbi imenica pomoću sufiksa *'ia* od glagola, nego imenice tvorene sufiksom *'ia* su apstraktne imenice izvedene od pridjeva. Fonetski razvoj reducira /I/ iz sufiksa koji od samoglasnika postaje polusamoglasnik /j/. Kod mnogih izvedenica taj polusamoglasnik asibilira prethodni suglasnik; i kao rezultat tog procesa, u modernom talijanskom jeziku sufiks *'ia* se u mnogim izvedenicama ne prepoznaje, kao na primjer u slijedećim primjerima: *assenza, clemenza, costanza, forza, ignoranza, importanza, negligenza, pazienza, potenza, prevalenza* itd. Ali ovdje se ipak radi o sufiksu *'ia*, kako ćemo vidjeti u daljnjem izlaganju. Znači historijska osnova za sufiks *'ia* u modernom talijanskom jeziku je latinski sufiks *'IA*, a historijski razvoj doveo je do toga da u talijanskom modernom jeziku možemo razlikovati četiri slučaja izvedenica tvorenih pomoću sufiksa *'ia*, i tako su izvedenice tipa *efficacia* i *forza* uklopljene među ostale srodne tipove tvorbe apstraktnih imenica pomoću sufiksa *'ia*.

Evo niz apstraktnih imenica tvorenih od pridjeva na -o/-e: *astuzia, audacia, efficacia, forza, inerzia, miseria, perizia, solerzia*.² Osnove ovih izvedenica su pridjevi: *astuto, audace, efficace, forte, inerte, misero, perito, solerte*. Transformacije za ove izvedenice su slijedeće:

la qualità di astuto → l'astuzia

la qualità di audace → l'audacia

la qualità di efficace → l'efficacia

la qualità di forte → la forza

la condizione di chi è inerte → l'inerzia

la condizione di misero → la miseria

² Pri izradi ovog rada poslužili su nam slijedeći rječnici: Alinei M.: *Dizionario inverso italiano*, L' Aia, 1962; Zingarelli N.: *Vocabolario della lingua italiana*, X^a edizione a cura di M. Dogliotti, L. Rosiello e P. Valesio, Bologna, 1971. Analizirali smo sve primjere gdje se pojavljuje sufiks *'ia* (koje bilježi spomenuti rječnik Alinei M.: *Dizionario inverso italiano*), a navodimo primjere bitne za ilustraciju problema koji obrađujemo.

Ovim transformacijama odgovara slijedeće pravilo:

la qualità/la condizione + di A_x → la A_x -ia

(A = pridjev; x označava da je pridjev osnova izvedenice)

Treba dodati slijedeće pravilo:³

C + t → C + ts / — -ia

V + t → V + tts / — -ia

(C = suglasnik; V = samoglasnik)

Kod izvedenice *miseria* polusamoglasnik /j/ iz sufiksa ostaje u površinskoj strukturi. Kod izvedenice *forza* polusamoglasnik /j/ iz sufiksa se gubi u površinskoj strukturi i dolazi do alternacije /t/ts/. Kod izvedenica *astuzia*, *perizia* polusamoglasnik /j/ ostaje u površinskoj strukturi i dolazi do alternacije /t/t̄s/. I kod izvedenica *inerzia* i *solerzia* polusamoglasnik /j/ ostaje u površinskoj strukturi, ali alternacija je /t/ts/. Kod izvedenica *audacia* i *efficacia* polusamoglasnik /j/ se gubi u izgovoru; ali to je automatska pojava koja se javlja bez izuzetaka u modernom talijanskom jeziku.

U suvremenom talijanskom jeziku postoji velik broj imenica koje završavaju na *-anza/-enza*.⁴ To su uglavnom apstraktne imenice koje se mogu analizirati na više načina, a neke od njih su netvorbene ili nemotivirane riječi. Neke od izvedenica na *-anza/-enza* su apstraktne imenice tvorene od glagola i tada je sufiks cijela sekvenza *-anza/-enza* i o njima nećemo ovdje govoriti. Ali vrlo često mnoge od tih imenica se mogu analizirati kao izvedenice od pridjeva, jer uz glagol postoji u današnjem talijanskom jeziku i pridjev (nastao uglavnom od participa sadašnjeg) i tada govorimo o sufiksu *'ia*. Na primjer izvedenice *abbondanza*, *ignoranza*, *negligenza*, *potenza*, *prevalenza*, ako ih interpretiramo kao izvedenice od glagola (*abbondare*, *ignorare*, *negligere*, *potere*, *prevalere*) sadrže sufiks *-anza/-enza* i ne ulaze u naš rad; ali ako ih interpretiramo kao izvedenice od pridjeva (*abbondante*, *ignorante*, *negligente*, *potente*, *prevalente*) sadrže sufiks *'ia*. Transformacije za ove izvedenice su slijedeće:

la condizione di chi è ignorante → l'ignoranza

la qualità di potente → la potenza

la qualità di prevalente → la prevalenza

Ovim transformacijama odgovara slijedeće pravilo:

la condizione/la qualità + di A_x → la A_x -ia

³ Ova dodatna pravila odnose se i na slijedeća transformacijska pravila, ali da bismo izbjegli ponavljanja, navodimo ih samo sada, a čitalac će moći vidjeti gdje ih treba nadodati. Odnose se i na ostale izvedenice čija je osnova pridjev koji sadrži /t/ ispred gramatičkog morfema (-o/-e), a tvorene su pomoću sufiksa *'ia*.

⁴ O izvedenicama koje završavaju na *-enza* vidi Tekavčić P. [1972 b].

Sufiks je jasno vidljiv u dubinskoj strukturi, ali je neprepoznatljiv u površinskoj strukturi, jer se polusamoglasnik /j/ gubi u površinskoj strukturi a prethodno asibilira suglasnik ispred sebe. Alternacija /t/ts/ je česta pojava u procesu izvođenja riječi.

Jedna grupa apstraktnih imenica koje završavaju na *-anza/-enza* u modernom talijanskom jeziku je tvorena samo od pridjeva, dok odgovarajući glagol ne postoji; zato je jasno da se radi o izvedenicama od pridjeva i da je sufiks *'ia*. Primjeri: *assenza, clemenza, costanza, pazienza, prudenza* itd. Ove apstraktne imenice su izvedene od pridjeva: *assente, clemente, costante, paziente, prudente*. Transformacije su:

la qualità di clemente → la clemenza
 la qualità di costante → la costanza
 la qualità di prudente → la prudenza

Ovim transformacijama odgovara slijedeće pravilo:

la qualità + di A_x → la A_x -ia

Sufiks je jasan u dubinskoj strukturi dok je neprepoznatljiv u površinskoj, jer polusamoglasnik /j/ nije prisutan u površinskoj strukturi, a dolazi do alternacije /t/ts/.

Budući da poluvokal /j/ nije prisutan u površinskoj strukturi svih apstraktnih izvedenica tvorenih od pridjeva pomoću sufiksa *'ia*, i budući da kod mnogih izvedenica postoji alternacija /t/ts/ ili /t/tts/, iz analiziranih primjera je jasno da se radi o četiri slučaja i to možemo shematski prikazati ovako:

primjeri	poluvokal prisutan u površinskoj strukturi	alternacija postoji u površinskoj strukturi
1. misero → miseria	+	—
2. astuto → astuzia inerte → inerzia	+	+
3. forte → forza paziente → pazienza	—	+
4. audace → audacia efficace → efficacia	—	—

U prvom slučaju (*miseria*) poluvokal /j/ iz sufiksa ostaje u površinskoj strukturi. Također i u drugom slučaju (*astuzia, inerzia, perizia, solerzia*) poluvokal /j/ ostaje u površinskoj strukturi i dolazi do alternacije: /t/ → /tts/ (*astuzia, perizia*) i /t/ → /ts/ (*inerzia, solerzia*). U trećem slučaju (*clemenza, costanza, forza, potenza, negligenza, pazienza, preva-*

lenza) poluvokal /j/ iz sufiksa se gubi u površinskoj strukturi i dolazi do alternacije: /t/ → /ts/. U četvrtom slučaju (*audacia, efficacia*) poluvokal /j/ se gubi u izgovoru; ali ovdje se radi o automatskoj pojavi koja se javlja bez izuzetaka u modernom talijanskom jeziku; drugim riječima, u suvremenom talijanskom jeziku ne postoje riječi koje sadrže /tʃj/. To jest /tʃj/ postaje automatski /tʃ/ u izgovoru u svim riječima današnjeg talijanskog jezika. Međutim promjena /tsj/ → /ts/ nije tako automatska. Uz primjere *forza, prudenza* i mnoge druge gdje poluvokal /j/ iz sufiksa asibilira prethodni suglasnik ali ne ostaje u površinskoj strukturi, našli smo i primjere *inerzia, solerzia* gdje poluvokal /j/ ostaje u površinskoj strukturi.

Dakle u sva četiri slučaja radi se o tvorbi imenica od pridjeva pomoću sufiksa *,ia*. U prvom i drugom slučaju sufiks je prisutan i u dubinskoj i u površinskoj strukturi; u trećem slučaju prisutan je samo u dubinskoj strukturi; u četvrtom slučaju gubi se u površinskoj strukturi pri izgovoru.

Ekonomičnost i dosljednost opisa nalaže da svugdje uvedemo polusamoglasnik /j/ u dubinskoj strukturi. Što se tiče morfonoloških operacija od dubinske strukture do površinske moramo razlikovati:

a) $j \rightarrow \emptyset / tʃ - V$

Ovo je opća fonotaktička norma današnjeg talijanskog jezika i vrijedi za sve riječi modernog talijanskog jezika (odnosi se na slučaj 4. u našoj shemi).

b) $j \rightarrow \emptyset / ts - V$

Ovo pravilo nije tako općenito, jer postoje iznimke. Uz navedene primjere (*abbondanza, assenza, clemenza, costanza, forza, ignoranza, negligenza, potenza, prudenza* itd.) postoje riječi u kojima (čak i u istom fonološkom kontekstu) nalazimo polusamoglasnik /j/; na primjer: *inerzia, inerziale, potenziale, potenziare, solerzia, stanziare* itd.

Znači, potrebno je uvesti posebno idiosinkratičko pravilo; to jest u leksiku treba specificirati na koje slučajeve se ovo pravilo odnosi a na koje se ne odnosi; samo tako možemo odvojiti izvedenice *inerzia* od *assenza, infanzia* od *ignoranza, solerzia* od *forza* itd.

$R_1 = j \rightarrow \emptyset / tʃ - V$

$R_2 = j \rightarrow \emptyset / ts - V$

(R = pravilo)

R_1 je opće pravilo, vrijedi za sve riječi modernog talijanskog jezika. R_2 nije opće pravilo, nego ga treba dodati u slučaju pod brojem 3, to jest za imenice kao *abbondanza, assenza, clemenza, costanza, forza, ignoranza, negligenza, pazienza, potenza, prudenza* itd., dok ne vrijedi za imenice pod brojem 2. Znači: inerte → inerzia [— R_2]
| forte → forza [+ R_2]

Sufiks *ia* služi za tvorbu apstraktnih imenica od pridjeva; označava kvalitetu i stanje.

BIBLIOGRAFIA

- Katičić R., 1974/75, »Transformacijska gramatika«, *Suvremena lingvistika* 9, 10, Zagreb.
- Schane S. A., 1973, *Generative Phonology*, University of California, San Diego.
- Tekavčić P., 1972, *Grammatica storica dell'italiano, Volume III, Lessico*, Bologna.
- Tekavčić P., 1972, »Sequenze omofone nella formazione delle parole«, *Suvremena lingvistika* 5—6, Zagreb.

Riassunto

IL SUFFISSO *'IA* NELLA LINGUA ITALIANA MODERNA

Il problema di cui ci occupiamo in questo lavoro — come interpretare i nomi del tipo *efficacia* e *forza* — anche se sembra molto semplice a prima vista, ci permette di presentare interpretazioni nuove ed è di notevole importanza teorica e pratica. L'approccio tassonomico interpretava tali nomi in due modi: introducendo un suffisso realizzato con grado zero, lasciando così alla desinenza *-a* la funzione morfosintattica, oppure facendo assumere la funzione derivativa alla desinenza *-a* che in tal caso funziona da suffisso. L'approccio generativo — trasformazionale chiarisce meglio il problema: dimostra che si tratta di parole formate mediante il suffisso *'ia*, il quale è presente nella struttura profonda, si perde, però, nella struttura superficiale. Questi nomi si possono includere fra i derivati astratti deaggettivale formati per mezzo del suffisso *'ia*.

Tra i derivati in *'ia* dell'italiano contemporaneo vanno distinti quattro casi: 1. *miseria* (il suffisso è presente nella struttura sottostante nonché in quella superficiale); 2. *astuzia*, *inerzia* (anche in questo caso il suffisso è presente nella struttura profonda e nella superficiale, ma avviene l'alternanza /t/ → /tts/); *forza*, *pazienza* (il suffisso è presente nella struttura sottostante, in quella superficiale, però, la semivocale /j/ del suffisso si perde e ha luogo l'alternanza /t/ → /ts/); 4. *audacia*, *efficacia* (il suffisso è presente nella struttura profonda, in quella superficiale la semivocale /j/ del suffisso si perde).

Nella struttura profonda abbiamo introdotto la semivocale /j/ in tutti e quattro i casi. Quanto ai cambiamenti morfonologici dalla struttura profonda a quella superficiale, distinguiamo:

a) $R_1 = j \rightarrow \emptyset / t\} - V$; la regola va aggiunta al quarto caso; si tratta, però, di una regola generale la quale si riferisce a un fenomeno automatico che appare senza eccezione nell'italiano di oggi:

b) $R_2 = j \rightarrow \emptyset / ts - V$; la regola non è generale, va introdotta nel lessico e aggiunta al terzo caso, cioè ai nomi come per es. *abbondanza*, *assenza*, *clemenza*, *costanza*, *forza*, *ignoranza* ecc., mentre non vale per i nomi del secondo caso. Dunque: *inerte* → *inerzia* [— R_2]

forte → *forza* [+ R_2]